

zelebb kerülhetünk. Széles körű kapcsolatai révén élénk táru a korszak császári-királyi katonai elitjének majdnem teljes spektruma. Betekintést kapunk az ezredek tisztí rangsorának világába, ahol az előrejutás nem elsősorban a katonai érdemtől, vagy a megbízható szolgálattól, hanem a családi kapcsolatoktól, a vásárlástól, vagy az uralkodói kegytől függött. Ma már, Réfi Attila tollából, rendelkezésünkre áll egy kitűnő, hamarosan könyv alakjában is megjelenő adattár a császári-királyi huszárság törzstiszti karáról a napóleoni korszakban, amelyre támaszkodva talán jobban el tudjuk helyezni Széchenyi István katonai teljesítményét is.

Végezetül néhány apróbb észrevétel: a 24. oldalon a szerző állításával ellentétben a győri csata előtt János főherceg nem kapott parancsot Károly főhercegtől, hogy ütközzön meg a franciákkal, e szükségtelen öszszecsapás megkockáztatása teljes mértékig János és tábornoki főnöke lelkén száradt. A 155. oldalon még

csak 1820-ban járunk, amikor Radetzky altábornagy eposzi jelzője már az „idős,” jóllehet akkor még igencsak élete derekán járt. A 181. oldalon cseh arisztokratának aposztrofált, nagy befolyású császári főhadsegéd, Kutschera altábornagy valójában közrendű származású volt, aki csak 1819-ben kapott *freiherr*i címet, és mindez némileg más megvilágításba helyezi Széchenyivel és a magyar arisztokráciával szembeni ellenérzéseit. A szövegben, különösen a lipcei csatát tárgyaló fejezetben, meglehetősen sok hibásan írt személynevet találunk, vagyis egy alaposabb szerkesztői átfűtés nem ártott volna az egyébként igényes, nagyszerű képanyaggal és jó térképekkel rendelkező könyvnek. A kiadó hibájául lehet még felróni azt a meglehetősen elterjedt gyakorlatot, hogy az illusztrációk lelőhelyét/jogtulajdonosát nem tüntetik fel; mely hiányosság akár kellemetlen jogi következményekkel is járhat.

Lázár Balázs

PETERCSÁK TIVADAR – BERCZ MÁTYÁS (SZERK.)

TUDOMÁNY ÉS HAGYOMÁNYŐRZÉS

A „Tudomány és hagyományörzés” című végvári konferencia előadásai
Eger, 2006. október 12–13.

Studia Agriensia 26.

(Dobó István Vármúzeum, Eger, 2008. 200 o.)

A magyarországi végvárok története kutatásának immáron több mint negyedszázada adnak fórumot, állandó keretet a kétévenként megrendezett vártörténeti konferenciák, amelyek előadásai az egri Dobó István Vármúzeum kiadványaiban jelennek meg. Szerkesztőként az 1982-es kezdetektől oroszánrészt játszik e konferenciák megszervezésében, a konferenciák anyagának megjelentetésében *Petercsák Tivadar*, akinek segítő- és szerkesztőtársa, *Bercz Mátyás* is régóta bábáskodik e valóban fontos rendezvények anyagainak közzététele felett. A vártörténeti műhelymunka rendszeres tanácskozásai fontos hozzájárulást jelentenek a magyarországi végvári rendszer kutatásához. A kétévenkénti rendezvények mindig más és más oldalról vizsgálják a magyarországi végvári rendszert, sohasem csak és kizárólag a várakkal kapcsolatos szűkebb hadi eseményekre korlátozódnak, hanem mindig

valamilyen meghatározott nézőpontból vizsgálódnak. Ennek megfelelően nem csak történetészek, hanem irodalomtörténészek, művésztörténészek, néprajzkutatók és más tudományágak kutatói is rendszeres résztvevői e tanácskozásoknak. Elismerve és hangsúlyozva a sokoldalú megközelítés fontosságát, véleményem szerint ugyanakkor elengedhetlenül fontos a hagyományos hadtörténeti vizsgálat is, hiszen korántsem tekinthetők még teljesen feltártak a magyarországi várháborúk, hogy csak a jobban kutatott szulejmáni korszakból az 1543-as szultáni hadjáratra, vagy a XVII. századból az 1663–1664-es háború alig feltárt részleteire utaljunk, de ugyanígy kínál még jócskán feldolgozni való munkát a tizenöt éves háború, s a visszafoglaló háború is. A végvári rendszer kutatása kapcsán meg kell említenünk azt is, hogy jóllehet a klasszikus várháborúkkal foglalkozó néhai kedves tanárom, Szántó

Imre (1920–1993), az egri főiskola és a szegedi egyetem professzora jóvoltából rendelkezünk egy korábbi kutatásokra épülő, kiváló monográfiával (A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593. Budapest, 1980), de éppen az utóbbi három évtized újabb kutatásai, a végvári konferenciákon is kifejtett sokoldalú vizsgálatok lassan felvetik egy újabb összegzés szükségességét.

A kötet, amint címe szerint maga a konferencia is, két részre tagolódik. Az első, nagyobb rész „Végvár és kultúra” alcímmel a konferencia „tudomány” megnevezéssel illetett első felében elhangzott hat kultúrtörténeti, hadtörténeti előadást/tanulmányt foglalja magában. A második rész „Katonai hagyományörzés a XXI. században” alcímen öt, a hagyományörzéssel kapcsolatos előadást tartalmaz.

A felvezető előadást *R. Várkonyi Ágnes* professzor tartotta. Nagy ívű, gondolatébresztő, további kutatási irányokat is felvázoló áttekintése, az első rész alcímével összhangban, a végvár és kultúra kapcsolatait vizsgálta. A konferencia központjába ezúttal a kultúra került, összhangban azzal, hogy a vártörténeti műhely kétévenként esedékes soros gyűlése, amelynek kezdetére is visszatekint az előadás, a történeti énekek jeles szerzője, Tinódi Lantos Sebestyén 1556. évi halálának 450. évfordulójára esett. Az előadó a kultúra fogalmának értelmezése kapcsán utalt arra, hogy az elmúlt évtizedekben a szellemi kultúrán kívül az anyagi és tárgyi kultúrát is bevonták a fogalmkörbe. *R. Várkonyi Ágnes* elemzésében a magyar végvári kultúrát beillesztette a korabeli magyar társadalomba, s az európai összefüggéseket is felvázolta. Európára ekkor a sokoldalú fejlődés, változás volt a jellemző, amely a gazdaságban, társadalomban, hadügyben, és a kultúrában egyaránt megnyilvánult. A tanulmány részletesen kitér az új világlátás, világszemlélet néhány jellemző vonására. Ezek egyike, hogy felfedezték a természet értékeit, s már nemcsak kiaknázni akarták azt, hanem egyesek már védelmére is gondoltak. *R. Várkonyi Ágnes* részletesen vizsgálja az újszerű időtudatot, amelyre jellemző, hogy az idő egyre jobban mérhetővé vált: a napórák mellett megjelentek a faliorák, asztali órák és a kisméretű ékszerórák. Az időtudat alapján pontosabban tudták meghatározni az események idejét, egyre inkább az óra vált az idő alapegységévé. A korszerű időtudattal párhuzamosan felmerült a jövő megtervezhetősége, az idő kihasználása. A tanulmány igen izgalmas kutatási irányt is kijelöl,

amikor elemzi Tinódi és Zrínyi Miklós időszemléletét. E kutatási programot lehet majd bővíteni más kortárs történetírók munkáinak, politikai vezetők leveleinek vizsgálatával. Itt felvetném azt, hogy oszmán vonatkozásban is érdemes lenne megnézni, változott-e a korban az időtudat, hiszen éppen *R. Várkonyi Ágnes* említi, hogy Szinán nagyvezírek órákat vittek ajándékba. A fethnámékban, krónikákban nem csak a muszlim keltezés (hidzsra szerinti év, holdhónap és nap), hanem napszakok és speciális jellegzetességként a napi ötszöri ima valamelyikének megemlézése is gyakran szerepel. Tinódi kapcsán a szerző megállapítja, hogy bár a hagyományos időtudat jellemezte (az év, a szakrális kalendárium hónap-elnevezései, az ünnepekhez igazítás, a napszakok megjelölése), de már konkrétan és pontosan rögzítette az események idejét, esetenként időtartamát, jóllehet az órákat ritkán használta időegységként. Zrínyi Miklósnál az óra fogalmának szimbolikus jelentését emeli ki; írásaiban Zrínyi az állam szerkezetét óraműhöz hasonlította, amelyben minden résznek megvan a maga szerepe. Az időtudat a cselekvésre való tudatos felkészülést jelenti, amely nála összekapcsolódik a török kiűzésének gondolatkörével, amely azonban csak a XVII. század végére vált realitássá.

A következő tanulmány a Tinódi-évfordulóhoz kötődik. *Csiffáry Gergely* a történeti hitelességet vizsgálja a jeles énekszerző műveiben egy kevésbé ismert történeti személy, Varkocs Tamás egri várkapitányi tevékenysége (1541–1548) kapcsán. Tinódi egy teljes történeti éneket (Varkocs Tamás idejében lött csaták Egörből) szentelt a kapitánynak és három további művében is többször megemlékezett róla. A szerző vázolja a várkapitány pályafutását, amely kapcsolódott a hányatott életű főúrhoz, Perényi Péterhez, akinek szervitoraként került az egri vár élére. Hű familiárisként akkor is megtartotta a várat ura számára, amikor az I. Ferdinánd fogságába került. Varkocs Tamás érdekes példája annak, amikor a királyhoz és a dominushoz való kettős kötődésben a szervitor hűbérura javára dönt: csak ura halála után, annak fia hozzájárulásával adta át a várat a királyi tisztségviselőnek. Varkocsnál e szervitori hűség természetesen nem zárta ki azt, hogy a török ellen megvédje a várat, védhető erősséggé tegye új bástyák emelésével, s az egri püspöki jövedelmek szigorú beszedésével gondoskodjék katonái megfelelő ellátásáról, fizetéséről. A szerző jogosan méltatja Varkocs

érdemeit, aki Eger védhető várra tételével megalapozta Dobó István későbbi építkezéseit, és ezáltal közvetve ugyan, de maga is hozzájárult Eger sikeres védelméhez 1552-ben. Csiffáry Gergely részletesen elemzi Varkocs törökellenes akcióit, csatározásait Tinódi műveinek alapján, keltezi és helyhez köti azokat. Végezetül felveti azt a kérdést, hogy vajon Tinódinak lehetett-e személyes kapcsolata az egri kapitánnyal. Szerinte ugyan Tinódi kétszer is járhatott Egerben (1548, 1552), ám nem bizonyítható, noha nem is zárható ki találkozása Varkoccsal; információi máshonnan is származhattak.

A harmadik tanulmány is Tinódihoz kapcsolódik, *Polgár Marianna* „A kóbor lantos nyughelye” címmel a vonatkozó helytörténeti kutatások historiográfiáját vázolja. Mindössze egyetlen adat, Pernezyth szervitor levele áll rendelkezésre, amely szerint 1556. január 30-án temette el „a sári atyák hamvai mellé”. Jóllehet a derék szervitor információja mind a temetés ideje, mind pedig helye esetében egyértelmű, a sírhely pontos helye nem ismert, még ha egy 1934-es ásatás kapcsán a feltáró régész magát Tinódi sírját vélte is feltalálni, mint utólag bebizonyosodott, tévesen. A szerző részletesen bemutatja a különböző vélekedéseket, amelyek a Sárvárhoz kapcsolható sári templomhoz, illetőleg a sárvári „cigánytemetőhöz” kötötték a kiváló lantos nyughelyét, de nem foglal állást az eldönthetetlennek látszó kérdésben, amelyben nem igazán történt előrelépés az elmúlt száz évben.

G. Etényi Nóra a magyarországi kultúrán túltekintve olyan témát vizsgál, amely mégis szorosan kapcsolódik a magyarországi végvári küzdelmekhez, török háborúkhöz: a német népeket, a Türkenliedeket veszi górcső alá. A népelemek több típusba, kategóriába sorolhatók; egyeseknél a tájékoztatás, az aktualitás van előtérben, másoknál az általánosabb tanulságok, szempontok. Egy jeles török kutató, Senol Özyurt 156 Türkenliedet tartalmazó gyűjteményt adott közre. *G. Etényi Nóra* a vonatkozó szakirodalom és könyvtári/kézirattári elsődleges források alapján tekinti át és elemzi a Türkenliedek XVI–XVII. századi darabjait. Az első csúcspontot természetesen a mohácsi csata jelenti húsznál is több népével, de Bécs 1529-es ostroma, illetve Buda 1541-es megszállása is nagy publicitást kapott. Sajátságos, de érthető, hogy a német szempontból kevésbé fontos 1532. évi hadjárat, Kőszeg védelme ki-

sebb érdeklődést váltott ki, legalábbis a szerző nem szól nagyobb számú műről. Buda eleste kapcsán a Türkenliedek a török családságát hangsúlyozták, amely beállítás kapcsolódik a korabeli közvéleményben elterjedt, és a mai történettudományig ható vélekedéshez, történeti közhelyhez, mely szerint a török csellel vette volna be Budát. Valójában nem beszélhetünk hadicselről, Szulejmán mindössze annyiban tévesztette meg a János-pártot, hogy hallgatólagosan elhitette velük, pusztán Buda felmentésére jön, s utána Ferdinánd ellen vonul. A vár megszállása nem hadicsellel történt, hanem 1541. augusztus 29-én a janicsárok a szultán parancsára egyszerűen bevonultak a várba és megszállták azt, miközben a kiskorú János Zsigmond és a János-párt vezetői még a török táborban voltak, mintegy túszként. Ellenállásra nem volt lehetősége a megrongált várnak, amely korábban visszaverte a Roggendorf vezette Habsburg-had támadását, sőt a szultáni főserg közzeledése miatt visszavonuló csapatok a Dunán való átkelés közben súlyos vereséget szenvedtek (augusztus 21.) a rájuk támadó várórségtől és a török előhadtól. 1541 után az 1566. évi hadjárat, főként a szigetvári ostrom kapcsán beszélhetünk újfent a Türkenliedek számának erőteljes gyarapodásáról. Hősi halálával, mint „Krisztus katonája,” Zrínyi Miklós vette át a mohácsi mártír, II. Lajos szerepét. Érdekes, hogy az egri siker dacára az 1552-es hadjárat nem vált hasonló csúcsponttá a népelemek műfajában. A drinápolyi béke utáni hosszú békeidőszak egy-egy eseményéről is tudósítanak a Türkenliedek. Az újabb csúcspontot természetesen a hosszú vagy tizenöt éves háború (1593–1606) jelenti számos városostromával, amelyeket nem csak szöveges, hanem informatív, gazdag képi anyag is megjelenít. A zsitvatoroki békét követő több évtizedes békeidőszakban erőteljesen visszaesett a népének műfaja, és az újabb fellendülést az 1660-as évek hozták. Az 1663–1664-es háború kapcsán különböző minőségű Türkenliedek láttak napvilágot; pontosabb információkkal rendelkezők és inkább propagandisztikus munkák. Közel két évtized után a visszafoglaló háborúk hoztak újabb, radikális mennyiségi növekedést a népének terén, csak Bécs 1683-as török ostromáról és felmentéséről 20 Türkenlied jelent meg. A választék is széles volt, az eseményeket megörökítették a hadvezéreket dicsőítő énekek, egyházi hálaadó énekek, gúnyénekek, propagandisztikus és információkat

tartalmazó Türkenliedek. G. Etényi Nóra tanulmánya jó áttekintést ad a korabeli német közvéleményt a magyarországi török háborúkról tájékoztató műfajról, amely kétségtelenül fontos forrásként szolgálhat a magyarországi hadieseményekhez, gondosan mérlegelve persze a műfaj sajátosságait is.

Sarusi Kiss Béla tanulmányában a murányi vár szerepét vizsgálja a reformáció terjesztésében. A XVI. században Habsburg-kézen levő erősség kapitányai protestáns vallásúak voltak, és mivel gyakorolhatták a főkegyúri jogot, protestáns lelkészeket alkalmaztak, ami aligha jelenthetett problémát a német katonaság számára egy olyan tágabb környezetben, ahol a szintén német és evangélikus vallású városzövetségeknek fontos szerepe lehetett. A helyzet alapvető paradoxonja persze, hogy a katolikus Habsburg-uralkodókat képviselő várkapitány vált a reformáció terjesztőjévé. A szerző felsorolja az ismert murányi protestáns lelkészeket, utal tevékenységükre. Ebből kiemelhető, hogy a korábbi evangélikus hitvallások mintájára Murányban is készített a lelkész saját hitvallást, amelyeknek megújításai maradtak ránk 1590-ből, illetve 1596-ból. Szervezeti szempontból a murányi evangélikus egyházmegyét a kishonti, murányi és csetneki egyházkerületek alkották, amelyek hol szétváltak, hol pedig újraegyesültek. Murány ezután a XVII. században a Széchy család kezére került, amely hasonlóképpen evangélikus lelkészeket alkalmazott. Sarusi Kiss Béla tanulmánya olyan esettanulmánynak tekinthető, amely megerősíti a végvárak, a végvári katonaság és a reformáció eddig is okkal feltételezett, bizonyított szoros kapcsolódását.

Az inkább kultúrtörténeti előadások sorát és a kötet első felét lezáró tanulmány hadtörténeti-logisztikai jellegű. *Bagi Zoltán Péter*, a tizenöt éves háború történetének olyan kutatója, aki PhD disszertációján kívül is már több fontos és érdekes tanulmánnyal hívta fel magára a figyelmet; foglalkozott többek között a Német-római Birodalom „töröksegélyének” kérdéseivel, vagy a császári haderő szervezétével a tizenöt éves háború időszakában. Előadása egy fontos logisztikai kérdést taglal, a császári haderő élelemellátásának problémáját a hosszú háború alatt. Hangsúlyozni kell, hogy az élelmezés kérdésének kutatása mindenféleképpen fontos, hiszen sok hadjárat sikere vagy éppen kudarca – a szerző az 1600. évi kanizsai felmentési kísérlet kudarcát hozza fel példának

– éppen e tényezőkön múlt. Az ilyen irányú kutatások mindenféleképpen újdonságnak számítanak Magyarországon, nem csak a tizenöt éves háború vonatkozásában. Perjés Géza a XVII. század második felére vonatkozóan, Kenyeres István pedig a végvárak élelmezési szervezetére vonatkozóan végzett fontos, alapozó munkát, Caroline Finkel pedig az oszmán hadsereg logisztikáját, benne élelmezését tekintette át a hosszú háború alatt. A Habsburg sereg élelmezési rendszerének működését a tizenöt éves háborúban azonban még nem vizsgálták, tehát valóban hiánypótló, elsődleges levéltári forrásokra és szakirodalomra egyaránt építő kutatást végzett Bagi Zoltán. A szerző három módját különbözteti meg az élelmezésnek; a főlélmester felvásárolta az élelmiszert és takarmányt, raktárakat állított fel a Duna mentén, ahová elszállította az élelmiszert, gondoskodott a gabona megőrléséről, a kenyérsütéstől és mindezekben túlmenően munkájáról jegyzékeket, elszámolást kellett készítenie, amelyeket ellenőriztek. Hadjáratok idején markotányosok is megjelentek a császári táborban, akik kiegészítették a mindig elégtelen készleteket. Végezetül a vonuló tábor útvonala közelében levő településeket is bevonták a sereg élelmezésébe. A szerző bemutatja az élelmiszert elosztásában, a táborba szállított élelem árának megállapításában szerepet játszó többi tisztviselőt, s funkciójukat. Korántsem egyszerű feladat volt a több tízezres hadsereg élelmezésének kielégítő biztosítása, amelyet leginkább folyami szállítással, vízi úton lehetett megoldani. A szállítási útvonalaktól való távolodással arányosan nőttek a nehézségek, amelyek időnként éhezéshez, vízhiányhoz vezettek, amelyre példákat hoz fel. E példákat még nyilván szaporítani lehetne, a magam részéről arra utalnék, hogy 1598 nyarán, egy valóban gyors „villámhadjárat” során, a július végén meginduló, a tatai vár alá érkező császári sereg több katonája is vízhiány miatt vesztette el életét a nagy melegben, ahogy arra korabeli jelentések utalnak. A felmerülő problémák megoldására, az ellátás jobb megszervezésére több javaslat is született, a szerző részletesen bemutatja Zacharias Geizkofler 1597-es és 1598-as jelentéseit. Az ellátási problémákat persze nem csak szervezési, emberi hibák okozták, hanem olyan objektív körülmények is, mint a rossz klimatikus viszonyok („kis jégkorszak”), alacsony terméshatások, s a termelőerők háborúból szervesen következő pusztulása. Mindezek

ellenére a császári hadvezetés kétségkívül komoly erőfeszítéseket tett az élelmezés megfelelő megszervezésére.

A kötet második részét, a katonai hagyományörzéshez kapcsolódó tanulmányok alkotják. *Pávay Tibor* a lovagi kultúra, a lovagi kéziratok kérdéskörét tekinti át előadásában. Egy XIII. századi katalán kézirattal indít, amely Ramon Lull munkája, a XV. században, Angliában adták ki, és a lovagság, a lovagi kultúra egyfajta korabeli kézikönyve. A szerző a szakirodalom alapján igen alapos és érdekes áttekintést ad mind a lovagság fogalmáról, a szó korabeli külföldi és magyar etimológiáiról, bemutatja a lovagság intézményének megszületését, szellemi gyökereit. A szellemi szálakat illetően három vonulatot különít el; a Krisztus katonája gondolkört, a lovas-harcos hagyományt és az udvari szerelem, a trubadúrköltészet szálát. Végezetül felsorolja a lovagsághoz kapcsolható lovagi kéziratokat (összesen 15), majd összegzi a lovagi hagyományápolással kapcsolatos gondolatait.

Lovász Emese régész egy hagyományápoló intézmény, a Diósgyőri Aranysarkantyús Lovagrend képviselőjeként, a XIV. századi női viselet korántsem könnyű rekonstrukciójára vállalkozott. A ruházatkódás alapvető anyaga, a textília ugyanis pusztult, nem maradt ránk. Írásbeli források, számadások, végrendeletek, osztálylevelek megemlítik a ruhákat, anyagukat és díszítésüket, ugyanakkor pontosabb felvilágosítást nem adnak e ruhákkal, főleg viselésükkel kapcsolatban. A szerző elemzésében épített a korabeli, XIV. századi Képes Krónika miniatúráinak ábrázolásaira, amely vizsgálatának alapvető forrását jelentette, továbbá egy Diósgyőrből származó lovalakos kályhafigurára. A Képes Krónikára alapozott feltevéseit kiegészítette a korabeli, külföldi Manasse-kódex ábrázolásaival, divattörténeti kézikönyvek mérvadó megállapításaival, korabeli itáliai párhuzamokkal, régészeti leletekkel (nemesfém veretek, boglárok) és a Zsigmond-kori budavári gótikus szoborlelet alakjain feltűnő viselettel. Mindezen források alapján, rugalmasan alkalmazkodva a lehetőségekhez, készítették el a XIV. századi stílusú ruhákat, jelmezeket a hagyományörzők.

Kopócs János egy fontos országos, egyben helytörténeti esemény kutatásáról, és annak hagyományörző felhasználásáról emlékezett meg. Az esemény a debreceni hagyományörzőkhöz

kapcsolódott, akik Károly Róbert híve, Debreceni Dósa nevét vették fel. Debreceni Dósa életének, pályafutásának legfontosabb eseménye az 1317-es, Borsa Kopasz tartományúr elleni győztes, Debrecen melletti csatája volt. A szerző okkal jegyzi meg, hogy e csatáról keveset tud történetírásunk, jóllehet szerinte vetekszik a jóval ismertebb, 1312. évi rozgonyi csatával. A szerző némileg meglepő kijelentését tanulmánya kevésbé igazolja, hiszen a vonatkozó szakirodalom után ugyan vázolja kutatása szempontjait (a csata helyszínének meghatározása, a szemben álló seregek létszámarányának becslése, csata menete, s az 1317-es erdélyi hadjárat), de a vonatkozó részeredményeket nem ismerteti, így aligha lehet eldönteni, hogy a debreceni csatát felértékelő kijelentése helytálló-e. Mindenesetre a debreceni hagyományörzők bizonyosan hasznosíthatják e kutatás eredményeit.

Veres Gábor még praktikusabb szempontból közelített a katonai hagyományörzés kérdéséhez, a hagyományápolás és a turizmus kapcsolatát vizsgálta az egri vár példáján. Vázolta az Egerben 1996 óta évente megrendezett „Végvári Vigasságok” fesztivál adatai alapján a katonai hagyományörző csoportok tevékenységét, előadásait, ezek hatását a múzeum látogatottságára, a látogatók korosztályok szerinti megoszlását, valamint a múzeum rendezvényeit és foglalkozásait középiskolás és általános iskolások részére.

Bartók Béla „Hatvanasok Hatvanban” címmel, a cs. és kir. 60. gyalogezred veteránjai 1938 őszén, Hatvanban tartott összejövetelének előzményeit, körülményeit mutatja be előszörban a helyi napilap, továbbá helytörténeti irodalom alapján. A források alapján eleven képet ad a maga korában jelentős társadalmi eseményről, amelyen sok veterán vett részt. Konklúziója szerint nagy volt az összetartás az egykori veteránok között, nagy társadalmi megbecsültségnek örvendtek, s az első bécsi döntés idején, a feszült helyzetben, maguk is demonstrálni akarták áldozatkészségüket és harckészségüket.

A végvári konferencia legújabb kötete mind a végvári kultúra, mind a történelmi hagyományörzés tiszteletre méltó tradíciója vonatkozásában értékeket tudott felvonultatni, s méltó folytatását jelenti a sorozat eddig megjelent köteteknek.

Tóth Sándor László